

ճիւղը¹, այն ատեն իրը կը յանգի այն կէտին, որ այս յանձնաժողովի կողմանէ հրատարակուի այնպիսի բառարան մը, ինչպիսի է, օրինակի համար, գաղղ. Ակադեմիայի բառարանը՝ գաղղ. լեզուի համար: Այս աշխատանքն սակայն երկարագոյն ժամանակի կը կարօտի եւ է հետեւաբար անգործնական մեզի եւ մեր յաջորդ սերունդին համար: Ներկայիս կարելի է միայն հրատարակել փոքրիկ բառացանկեր գիտութեանց այլ եւ այլ ճիւղերու համար, կարեւորագոյն հարցն է սակայն բառացանկերու ճշգրիտ ու ընտրելագոյն կազմութիւնը, զոր ձեռք բերելու համար անհրաժեշտ է օգտագործել արեւմտահայ ընդարձակ գրականութիւնը, որ դարէ մը ի վեր ստեղծագործած է ընտրելագոյն հայաշունչ բառամթերք մը գիտութեանց իւրաքանչիւր ճիւղին համար: Առանց արեւմտահայ անցեալ եւ ներկայ գրականութեան մատակարարած բառամթերքին օգտագործման կը կարծենք թէ կարելի չէ որ բարեյաջող ելքի մը յանգին նոր ձեռնարկները մեր գիտական լեզուն զարգացընելու եւ հիմնաւորելու:

(Վերջ:)

Հ. Յ. ՏԱՇՇԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԻ ՕՐԱԳՐԻՑ

(Շարունակութիւնն աւելի:)

Ե.

ԵՐԵՒԱՆԸ ՍԵՐԵՍՈՒ «ՊԵՏՄՈՒԹԵԱՆ» ՄԷՋ

Հայ պատմագիտներից Երեւանի անունն առաջին անգամ տալիս է Սերէոսը Է. դարում: Պատմելով արաբացւոց առաջին արշաւանքներից մէկի մասին, որ տեղի է ունենում Թէոդորոս Ռիտունու ու Ներսէս Շիրոզի ժամանակ, նա տալիս է արաբական զորաշարժի ընդհանուր պատկերն այս խօսքով.

«Եկն զօրն Իսմայէլի, եւ բաժանեցան յերիս. առաջ մի յԱյրարատ, առաջ մի ի Սեպհական գնդին կողմանս եւ առաջ մի յԱղուանս»: ²

¹ Որու պաշտօնական կանոնագրութիւնն աես Խորհրդային Հայաստան, 1925, Թ. 26 (= 1079):

² Սերէոսի եպիսկոպոսի «Պատմութիւն ի Հերակլէոս» Թիֆլիս, 1912, էջ 188:

Արաբական բանակը բաժանուում է երեք զօրասիւնի. սրանցից մէկը գնում է Այրարատ, երրորդն՝ Աղուանից աշխարհն, իսկ երկրորդն՝ «Ի Սեպհական գնդին կողմանս», որն, ինչպէս տեսել ենք Վասպուրականն էր:

Այրարատ ու Աղուանից աշխարհ գնացած «առաջ»ների կամ զօրասիւնների մասին Սերէոսը իւր ասելիքն աւարտում է հետեւեալ կարճագոյն հատուածով.

«Իսկ այն զաւրն, որ ի կողմանս Այրարատեան, եհար սրով մինչ ի կողմանս Տայոց, Վրաց եւ Աղուանից, առ զաւար եւ զգերութիւն եւ եկն էանց ի Նախճաւան առ այն զաւր, որ մարտ եղեալ կուէին ընդ բերդին Նախճաւանի, բայց սակայն ոչ կարացին առնուլ գնա: Առին զբերդն Խրամայ եւ սատակէին զնոսա սրով եւ զկանայս եւ զմանկունս գերի վարեցին»: ¹

Աւելի երկար խօսում է Սերէոսն այն «առաջ»ի կամ զօրասիւնի մասին, որ ուղարկուած էր «Ի կողմանս Սեպհական գնդին»: Այստեղ մանրամասն պատմում է մանաւանդ Արծափի կռիւն ու առումը, որ մէջ չենք բերում՝ մեր նիւթի տեսակէտից անկարելուր լինելու պատճառով: Սակայն շատ հետաքրքրական է Սերէոսի պատմութեան այն հատուածը, որ պատմում է գէպըբը մինչեւ Արծափի կռիւն:

«Արդ, որք ի կողմանս Սեպհական գնդին, արշաւեալ սիոնեցան եւ հարեալ զամենայն կողմանս զայնոսիկ սրով սուսերի՝ առին զաւար եւ զգերութիւն: Եւ եկին ժողովեցան ի յԵՐԵՒԱՆ եւ մարտեան ընդ բերդին եւ ոչ կարացին առնուլ: Եկին ի յՈրդասպու եւ ոչ նմա ինչ կարացին առնել: Գնացին անտի եւ բանակեցան յԱրծափս՝ հանդէպ բերդին առ ջրովն: Եւ սկսան պատերազմիլ ընդ բերդին»: ²

Այս հատուածում, որի վրայ մինչեւ այժմ ուշադրութիւն չեն դարձրել բանասէրները, զարմանալի է Երեւանի յիշատակութիւնը: Արաբ զօրքերը զայիս են «Ի Սեպհական գնդին կողմանս», եւ այստեղ յանկարծ . . . «Ժողովեցան ի յԵրեւան եւ մարտեան ընդ բերդին . . .» Ո՞րտեղից ո՞րտեղ: Ինչ էլ որ ընդունենք կողմն Սեպհա-

¹ Սերէոս, էջ 191:

² Սերէոս, էջ 188—189:

կան զնդին — Մարդաստան, թէ Վասպուրական — յամենայն դէպս ոչ առաջնում ու ոչ էլ երկրորդում Երեւան անունով վայր չկայ ու չի եղել: Կայ եւ եղել է Երեւան, որ Այրարատումն է:

Ուրեմն ինչո՞վ պէտք է բացատրել Սեբէոսի այս հատուածում Երեւանի անանկալ երևոյթը:

— Դարձեալ ձեռագրի աղճատումով: «Երեւանի» փոխարէն սկզբնաղբում եղել է մի այլ, շատ կամ քիչ նման անուն:

Ո՞րն է այն վայրն, ուր առաջին անգամ կարող են ոտք դրած լինել արարներն «ի կողմն Սեփհական զնդին» — Վասպուրական արշաւելիս:

Սեբէոսի մի այլ հատուածը, որ նկարագրում է մի ջրի արշաւանքի ժամանակ արարական մէկ ուրիշ զորաշարժի ճանապարհ, նպաստում է առեղծուածի լուծմանը:

«Եւ ճանապարհ կալեալ (Իսմայէլացւոցն) ի Բերկրոյ ձորն ընդ Որդսպու եւ ընդ Կողովիս՝ Թափեցան յԱյրարատ:»¹

Առաջին հատուածի մէջ, որտեղ յիշատակուած է կարծեցեալ Երեւանը, զորաշարժի ճանապարհն անցնում էր — Ուրդսպու — Արծափ (վերջինս Կողովտումն էր) գծով: Իսկ այս երկրորդ զորաշարժի ժամանակ՝ Բերկրոյ ձոր — Որդսպու — Կողովիս գծով: Երկու դէպքում էլ զորաշարժի գիծն անցնում է հարաւից հիւսիս: Գծի մի ծայրում, հիւսիսում Արծափն է, Կողովիսը, միջին հանգույցը Որդսպուն է, իսկ հարաւային սկզբնակէտը՝ Բերկրոյ ձորը կամ մի այլ մօտիկ վայր այս շրջանում:

Ո՞րն է այս մօտիկ վայրը:

Մեր կարծիքով՝ յայտնի Առեստը կամ Առեստ աւանը, որ միասին Առեստաւան էլ է գրւում:²

Այս հետեւութեան յանգելով՝ Սեբէոսի խօսքը, թէ

«Եւ եկին, ժողովեցան ի յԵրեմուն եւ մարտեան ընդ բերդին», — սրբազրում ենք:

«Եւ եկին, ժողովեցան ի յԱռեստաի Սն եւ մարտեան ընդ բերդին»³

¹ Սեբէոս, էջ 175:

² Հմմտ. նաեւ Սեբէոսի յիշած յոյն-պարսկական սահմանը. «Ցեղը ծովուն բզնունեաց եւ ցԱռեստաւան եւ ցԿողովիս գաւառն եւ այլն: Սեբէոս, էջ 71:

³ Հնագրական նկատառումով կարելի էր ենք հա-

Սրանով Երեւանի առժան յիշատակութեան առասպելը չքանում է, սրա հետ միասին վերանում է Սեբէոսի յիշեալ հատուածի կոպիտ հակասութիւնն էլ: Եւ որովհետեւ Սեբէոսը մի ուրիշ տեղ այլ եւս Երեւանի անունը չէ տալիս, նշանակում է Սեբէոսի «Պատմութեան» մէջ Երեւանի մասին յիշատակութիւն չկայ առհասարակ:¹

Ի վերջոյ, այն հանգամանքը, որ «ի կողմն Սեփհական զնդին» արշաւող արարական զորախումբն իւր յարձակումն սկսում է Առեստաւանից, որը Վասպուրականի Արբերանի գաւառումն էր եւ ոչ թէ Մարդաստանում, նորից ու նորից հաստատում է նախորդ, այն է՝ Դ. գլխում մեր ասածը, թէ «կողմն Սեփհական զնդին» երբեմն զործ է ածւում ոչ միայն Մարդաստանի, այլ եւ «կողմն Վասպուրական զնդին», այն է՝ Վասպուրականի իմաստով:

(Վերջ:)

ԹԱԴԵՆՍ ԱՆԴԱՂԱԿԵԱՆ

Երևան, 22 հոկտ. 1925:

մարում յիշեցնել, որ Առեստ անունն ունի նաեւ Խաաստ ձեւը: Հմմտ. Յովհաննու կաթողիկոսի Դրասխանակերտցւոյ «Պատմութիւն Հայոց», Դուկասեան մատենագարան, Թիֆլիս, 1912, էջ 63, որտեղ Փոքր Առեստի փոխարէն գտնում ենք Փոքր Խաաստ: Դարձեալ խորենացու Ա. գրքի ժԲ. գլխում յիշատակուած նահապետներից մէկի անունը ձեռագրերը տալիս են թէ Արաստ ու թէ Երաստ ձեւերով (Հմմտ. «Պատմագիրք Հայոց ի հրատարակութիւն, էջ 39): Վերջին «Երաստ» ձեւից ու «աւան» բառից բարդ բառ կազմելով՝ կը ստանանք Երաստաի՝ ԱՆ ընթերցումը, որ արդէն բառական մօտենում է Երեմուն բառին:

Այսպիսով եզակի հայ աղբիւրը, որ Ե. գրքից այն էլ դարի սկզբից պահել է Երեւանի մասին մի ու միակ լակնական յիշատակութիւն, «Գիրք թղթոցն» է, որտեղ հոգեւորականների շարքում հանդէս է գալիս ոմն «Դաւիթ Երեւանայ»: Տես «Գիրք թղթոցն», Թիֆլիս, 1912, էջ 151: Ասում ենք «միակ» յիշատակութիւն, որովհետեւ նոյն էջի կարծեցեալ երկրորդ յիշատակութիւնը — «Ջոջիկ Երեւանից», ինչպէս պարզել է Ստ. Կանայեանցն Ուխտանեսի վրայ հիմնելով, սխալագրութիւն է, պէտք է լինի «Ջոջիկ Արամունից»: Հմմտ. Ստեփան Կանայեանց «Այսպիսի գաւառներ Հին Հայաստանի», Երևան, 1914, էջ 66, ծանօթ. 4րդ: